

Н. О. Гуторова, д-р юрид. наук, професор,
завідувач сектора кримінально-правових
проблем боротьби зі злочинністю;
Л. В. Дорош, канд. юрид. наук, доцент,
провідний науковий співробітник;
М. В. Сенаторов, науковий співробітник.
Інститут вивчення проблем злочинності
АПрН України

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ: ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ

Сектор кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю був створений 1995 року як структурний підрозділ відділу кримінально-правових проблем та кримінально-виконавчого законодавства Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України.

Саме в цей час тривала робота з підготовки Кабінетом Міністрів України проекту Кримінального кодексу України. До складу робочої групи від Академії правових наук України входили Президент АПрН України, академік НАН України та АПрН України В. Я. Тацій, академік-секретар відділення кримінально-правових наук АПрН України та член Президії АПрН України В. В. Сташис, а також директор Інституту вивчення проблем злочинності АПрН України, член-кореспондент АПрН України В. І. Борисов. Розробка цього законопроекту — це велика і складна робота, заснована на надбаннях вітчизняної школи кримінального права, судової практики та досвіді кримінальної юстиції зарубіжних країн. Щоб хоч якось окреслити обсяг проведеної роботи, зазначимо, що основні матеріали з підготовки проекту Кримінального кодексу України становлять 28 томів, кожний з яких містить приблизно 300 сторінок. Значна кількість обов'язків з підготовки проекту була покладена на науковців Інституту вивчення проблем злочинності АПрН України, зокрема сектора кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю. Вони розробляли пропозиції щодо реформування

кримінального законодавства України; узагальнювали пропозиції, внесені іншими науковцями, працівниками судових та правоохоронних органів, міжнародних та міждержавних організацій; проводили конференції, семінари та «круглі столи» з відповідних питань; опрацьовували порівняльні таблиці законопроекту після чергового читання у Верховній Раді України тощо.

Робота над проектом Кримінального кодексу України сприяла формуванню тематики наукових досліджень сектора кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю. Так, з 1997 по 2002 роки велася робота над фундаментальним дослідженням за темою «Кримінальне право України. Проблеми теорії і практики застосування», затвердженою постановою бюро Президії АПрН України від 27 січня 1997 року, номер державної реєстрації в УкрІНТЕІ: 0197V012819. Наукове керівництво дослідженням здійснював академік-секретар відділення кримінально-правових наук АПрН України, академік АПрН України В. В. Сташис. Активну участь у розробці теми брав директор Інституту вивчення проблем злочинності АПрН України, доктор юридичних наук, професор В. І. Борисов. Дослідження проводили кандидати юридичних наук, доценти Л. В. Дорош, В. П. Ємельянов, О. І. Перепелиця, Я. М. Кураш, О. М. Лемешко, М. В. Сенаторов, С. В. Гринчак, Б. А. Симонян.

Новий Кримінальний кодекс України було прийнято 5 квітня 2001 року, він набрав чинності з 1 вересня того ж року. Кодекс дістав позитивну оцінку наукових і практичних працівників як в Україні, так і за її межами. Він відображає соціально-економічні і політичні особливості сучасного періоду розвитку української державності, відповідає загальноновизнаним принципам і нормам міжнародного права у сфері боротьби зі злочинністю і охорони прав людини.

Загальна частина чинного КК порівняно із Загальною частиною попереднього КК за кількістю статей збільшена майже вдвічі. Привертає увагу достатньо повний і докладний опис у новому КК таких інститутів Загальної частини, як закон про кримінальну відповідальність, стадії вчинення злочину, співучасть у злочині та ін.

Новий КК України містить комплекс правових норм, спрямованих на забезпечення правої бази для боротьби з

організованою злочинністю і корупцією. Так, у ст. 28 його Загальної частини визначені поняття «вчинення злочину організованою групою» і «вчинення злочину злочинною організацією», а в Особливу частину введена ст. 255 «Створення злочинної організації». Новими за змістом для законодавства України про кримінальну відповідальність є ст. 29 «Кримінальна відповідальність співучасників» та ст. 31 «Добровільна відмова співучасників», яка містить положення, що відбивають особливості добровільної відмови окремих співучасників і вплив добровільної відмови одного співучасника на кваліфікацію дій іншого.

З'явилися самостійні розділи, присвячені, наприклад, повторності, сукупності і рецидиву злочинів, звільненню від кримінальної відповідальності, примусовим та іншим заходам медичного характеру, особливостям кримінальної відповідальності неповнолітніх.

У Кримінальному кодексі України 2001 року передбачені й нові підстави звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини середньої тяжкості та невеликої тяжкості, а саме: щире каяття і примирення винного з потерпілим. Широкого розвитку набули так звані «заохочувальні норми» кримінального права. Можна виокремити чотири групи таких норм: 1) норми, що заохочують правомірну поведінку (наприклад, необхідна оборона, затримання злочинця, крайня необхідність тощо); 2) норми, що заохочують добровільну відмову особи від продовження злочинної діяльності (норми про добровільну відмову); 3) норми, що заохочують щире каяття після вчинення злочину, і 4) спеціальні норми, що заохочують посткримінальну поведінку особи, яка відбуває покарання.

Для нового КК України характерною є поступова гуманізація системи покарань, яка приводиться у відповідність зі світовими стандартами з урахуванням матеріальних можливостей держави. Смертна кара як вид покарання не передбачається. У Кодексі введені такі нові види покарань, як громадські роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт, обмеження волі, довічне позбавлення волі.

Особлива частина КК України 2001 року містить 339 статей, що розділені на 20 розділів. Розташування розділів Особливої частини також підпорядковане певній внутрішній

логіці. Розробка системи Особливої частини була обумовлена потребою у вирішенні низки теоретичних і практичних питань, пов'язаних із необхідністю поділу і розташування в певному порядку норм, що передбачають відповідальність за конкретні злочини. Розробники Кодексу вважають, що від вдалого розміщення норм Особливої частини багато в чому залежать їх практичне застосування, теоретичне осмислення окремих складів злочинів, усвідомлення їх взаємозв'язку і особливостей. Запропонована в новому Кримінальному кодексі України система Особливої частини відобразила не тільки певні теоретичні досягнення з питань її побудови, а й головним чином систему суспільних відносин, що склалися в Україні в перші десять років становлення як незалежної, демократичної держави, які і підлягають кримінально-правовій охороні.

У конструюванні диспозицій статей Особливої частини відбулися найбільш характерні тенденції, властиві розвитку кримінального законодавства не тільки України, а й інших країн, які раніше входили до складу СРСР. Так, КК України 2001 року у статтях Особливої частини відмовився від вказівок на адміністративну преюдицію як умову кримінальної відповідальності. Така умова призводила до того, що адміністративні проступки при повторному їх вчиненні автоматично визнавалися злочинними діями. Це означало невинуватості криміналізацію певної частини діянь.

Значна частина норм Особливої частини Кодексу 1960 року, якими були передбачені формальні склади злочинів (це стосується і норм з адміністративною преюдицією), трансформована в новому КК України в норми, що мають матеріальні склади злочинів. Це є свідченням підвищення рівня (планки) суспільної небезпечності діяння для визнання його злочином.

Спостерігається значне розширення в Особливій частині кількості бланкетних норм. Особливо це характерно для норм розділу «Злочини у сфері господарської діяльності».

Певна позиція склалася й щодо оціночних понять. Вона пов'язана з їх обмеженням, уточненням чи роз'ясненням. Тому багато статей Особливої частини КК України 2001 року супроводжується примітками, в яких роз'яснюються поняття, що використовуються в тій чи іншій статті.

Характерною рисою Особливої частини нового Кодексу є розширення в ній кількості норм, що заохочують соціально прийнятну поведінку особи після вчинення нею злочину. Можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності передбачена в тринадцяти статтях КК України (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 3 ст. 212, ч. 2 ст. 255 та ін.). Безумовно, розвиток інституту заохочення в Особливій частині відповідає ідеї гуманізації кримінального законодавства і має перспективу його поширення.

У санкціях норм Особливої частини знайшло свій вияв концептуальне положення, закладене ще в перші роки розробки проекту Кодексу, щодо гуманізації системи покарань. По-перше, всі санкції його Особливої частини побудовані за схемою: від менш суворих покарань до більш суворих. Смісл такої побудови полягає в тому, що суд, відмовляючись від призначення менш суворого покарання, повинен навести мотиви для звернення до більш суворого покарання. Враховуючи, що санкції передбачають, як правило, кілька видів покарання, то, безумовно, рух до найбільш суворого покарання вимагає пошуку досить зважених і обґрунтованих для цього аргументів. По-друге, характерною рисою Особливої частини є також зниження для більшості злочинів покарання у виді позбавлення волі і введення в санкції покарань, альтернативних позбавленню волі. Так, істотно знижені покарання за злочини у сфері господарської діяльності, необережні злочини, військові. Покарання у виді позбавлення волі на строк до 15 років збережено, як правило, за злочини, пов'язані з посяганням на життя людини, а також за корисливо-насильницькі злочини.

Таким чином, новий КК України ґрунтується на певних вихідних положеннях, сформульованих ще при виробленні концепції кримінального законодавства України. Назвемо деякі з них.

1. Новий Кодекс виходить з необхідності відповідності кримінального законодавства України Конституції України та її міжнародно-правовим зобов'язанням, тому він максимально узгоджений з положеннями Конституції України, які мають основне значення для розвитку кримінального законодавства. Це, насамперед, положення Конституції України про визнання і дію в Україні принципу верховенства права,

а також про необхідність відповідності законів України Конституції.

2. Новий Кодекс широко враховує досягнення сучасної науки кримінального права України та інших держав, судову і слідчо-прокурорську практику застосування кримінального законодавства України, практику Конституційного Суду України, досвід реформування кримінального законодавства в країнах СНД та інших зарубіжних країнах.

3. З прийняттям Кримінального кодексу України 2001 року здійснено декриміналізацію, тобто виключення з числа злочинних, таких діянь, які в сучасних умовах не становлять суспільної небезпеки, інакше кажучи, які не заподіюють і не здатні заподіяти істотну шкоду економічним, політичним, соціальним або іншим інтересам особи, суспільства і держави.

В Особливій частині декриміналізовано понад 30 складів злочинів, бо діяння, передбачені ними, в умовах нових суспільних відносин або втратили небезпечність, або не вимагають заходів кримінально-правового впливу для боротьби з ними, або являють собою спеціальні діяння щодо більш загальних, відповідальність за які передбачена статтями КК України 2001 року.

За вчинення деяких злочинів встановлено відповідальність з 16 років, раніше відповідальність наставала з 14 років. Йдеться про умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони, вбивство через необережність, а також умисне легке тілесне ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або короткочасну втрату працездатності. Нарешті, декриміналізовано заздалегідь не обіцяне приховування злочину членами сім'ї чи близькими родичами особи, яка вчинила злочин.

4. Вихідним для нового Кодексу є також забезпечення наступності положень, що витримали апробацію часом і відповідають цивілізованим нормам кримінального права. Тому в ньому збережені положення про підстави кримінальної відповідальності, межі чинності кримінального закону, форми вини, відповідальність за незакінчений злочин тощо. Як такий, що витримав апробацію часом і показав свою ефективність, збережений і підхід до систематизації статей в Особливій частині КК України за родовим об'єктом посягання. Збережено і багато складів злочинів, котрі, як показала

практика, досить вдало були сформульовані в Кримінальному кодексі України 1960 року.

5. КК України 2001 року передбачає сувору відповідальність за вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів з наданням можливості застосування до осіб, які вчинили злочини середньої і невеликої тяжкості, покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, і навіть звільнення від кримінальної відповідальності.

У зв'язку з цим слід звернути увагу на те, що вперше в історії кримінального законодавства України проводиться чітка класифікація злочинів на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Ця класифікація не є самоціллю, вона проходить червоною ниткою через весь зміст Загальної та Особливої частин Кодексу, тобто залежно від віднесення злочину до тієї чи іншої категорії визначаються кримінально-правові наслідки його вчинення.

6. Новий КК України виходить з необхідності забезпечення пріоритетного кримінально-правового захисту прав і свобод людини і громадянина. У цьому зв'язку розділи, що містять злочини проти здоров'я, свободи, честі та гідності людини, не лише розташовані в Особливій частині відразу ж за злочинами проти основ національної безпеки України, а й значно розширені за рахунок включення в них нових видів посягань на ці блага.

7. Кримінальний кодекс України 2001 року забезпечує відповідність положень кримінального законодавства умовам переходу від планово-адміністративної до ринкової економіки. Так, розділ VII Особливої частини — «Злочини у сфері господарської діяльності» — передбачає кілька груп посягань. Перша група — це посягання у сфері підприємницької діяльності (статті 205, 206, 218 та ін.). Другу групу становлять злочини у сфері фінансової діяльності (статті 207, 208, 210 та ін.). Третя група — це посягання на інтереси споживачів товарів і послуг (статті 225, 226, 227 та ін.).

8. Норми КК України 2001 року гармонізовані з іншими галузями публічного і приватного законодавства. При цьому слід мати на увазі, що КК України є юридичною формою вираження публічних кримінально-правових норм. У свою чергу, кримінальне право належить до охоронної підсистеми права, завдання якого полягає в тому, щоб врахувати об'ек-

тивні закономірності, які визначають співвідношення кримінального кодексу як публічно-правового акта охоронної галузі з іншими галузями публічного і приватного законодавства. При цьому галузі публічного законодавства належать до регулятивної (наприклад, більшість актів адміністративного і фінансового законодавства, процесуального законодавства та ін.) або охоронної підсистем законодавства. Проблема полягає в тому, що деякі акти, необхідні для регулювання нових суспільних відносин, ще не прийняті Верховною Радою України. В такому разі не можна виключати, що прийняття таких законодавчих актів спричинить необхідність внесення відповідних змін до Кодексу.

При розв'язанні одного з принципових питань Особливої частини КК України — про побудову її системи — було зроблено висновок щодо необхідності поділу Особливої частини на розділи, без подальшої їх диференціації на інші структурні складові, а тому — запропонована лінійна система побудови Особливої частини. У КК України, прийнятому Верховною Радою України 5 квітня 2001 року, Особлива частина складається з 20 розділів, тоді як КК України 1960 року мав 11 розділів. Така деталізація зумовлена низкою обставин. По-перше, необхідністю виокремлення суспільних відносин, які вимагають особливого кримінально-правового захисту. Відповідно до цього були сконструйовані розділи «Злочини проти довкілля» (VIII), «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж» (XVI), «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» (XX). По-друге, необхідністю поділу надміру великих розділів на більш дрібні, щоб підкреслити важливість захисту тих чи інших суспільних відносин. Йдеться, насамперед, про главу III КК України 1960 року «Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи», яка розукрупнена на три розділи, та главу X «Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я», на базі якої були сконструйовані п'ять самостійних розділів.

Досить дискусійними виявилися питання про послідовність розташування розділів Особливої частини. Умовно всі розділи згруповані у три блоки. Перший блок включає розділи, якими охороняються інтереси особи і права людини; другий — розділи, які повинні охороняти інтереси суспільства; третій —

розділи, які повинні охороняти інтереси держави. Особлива частина Кодексу відкривається розділом «Злочини проти основ національної безпеки України». Деякі вчені та народні депутати України висловлювалися проти розташування цього розділу на першому місці в системі Особливої частини, пропонували перемістити його у блок розділів, що охороняють державу. При розв'язанні цієї проблеми було визнано, що призначення розділу «Злочини проти основ національної безпеки України» є більш значущим, ніж просто захист інтересів держави. Йдеться про захист України як певної соціальної спільності людей, які проживають на одній території і зацікавлені у своєму суверенітеті, збереженні форми державного правління, цілісності і недоторканності держави. Названі цінності є складовими частинами поняття «основи національної безпеки України». Вони проголошені у статтях 1 і 2 Конституції України. Крім того, слід зазначити, що лише в суспільстві, де забезпечені соціальна та економічна стабільність, державні порядок і безпека, суспільна злагода, можливе реальне забезпечення захисту особистих, фізичних і духовних прав людини і громадянина, основні з яких закріплені у ст. 3 Конституції України. Захист цих прав передбачено розділами II, III, IV і V Особливої частини КК України 2001 року.

Запропонована система Особливої частини відповідає досягненням науки кримінального права і тим змінам, які сталися в соціальному та економічному житті України. Крім того, така система є зручною для практичного застосування Кодексу, бо вона дає змогу слідчому, прокурору, судді, іншим особам легко орієнтуватися в ньому, відшуковуючи ту або іншу статтю, необхідну для застосування.

Значну роботу провели розробники нового КК України з приведення його у відповідність з Конституцією України, яка була прийнята 28 червня 1996 року. Згідно з принципом конституційної відповідності, він не повинен як у цілому, так і в частині окремих його інститутів суперечити Основному Закону держави. Конституційні положення щодо необхідності захисту прав людини, суспільних і державних інтересів знайшли свій вияв у нормах Особливої частини, спрямованих на охорону життя і здоров'я людини, особистої свободи, виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини, господарської діяльності, довкілля, безпеки виробництва, миру і безпеки

людства та інших благ. Приведення тексту Особливої частини Кодексу у відповідність із Конституцією України було пов'язане, зокрема, з формулюванням назв певних розділів, доповненням статей, які відтворювали відповідні статті КК України 1960 року, введенням нових статей. Так, згідно зі ст. 44 Конституції в Кодекс введена ст. 174 «Примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку», згідно зі ст. 32 — ст. 182 «Порушення недоторканності приватного життя», згідно зі ст. 53 — ст. 183 «Порушення права на отримання освіти», згідно зі ст. 49 введена ст. 184 «Порушення права на безоплатну медичну допомогу».

Можна стверджувати, що КК України 2001 року узгоджується з принципом конституційної відповідності. Його статті досить повно відображають конституційні положення щодо необхідності охорони особистих прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства і держави.

Виходячи з того, що кримінальне законодавство України повинно ґрунтуватися на загальноновизначених принципах і нормах міжнародного права, була проведена робота з приведення його норм у відповідність із міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких дала Верховна Рада України. Під цим кутом зору в Особливій частині Кодексу були сформульовані ст. 127 «Катування», ст. 209 «Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом», та інші статті. Питання про відповідність Кримінального кодексу України міжнародним угодам було предметом обговорення експертів Ради Європи і його розробників на нарадах, що відбулися в Києві та Гаазі (Нідерланди), на науково-практичних конференціях і семінарах, що відбулися в Харкові. Представники Нідерландів, Італії, Швеції, Португалії та інших країн у своїх зауваженнях дали позитивну оцінку проекту цього Кодексу¹.

¹ *Сташис В. В.* Загальна характеристика нового Кримінального кодексу України // Новий кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25 — 26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В. В. (голов. ред.) та ін. — К., — Х.: ЮрінкомІнтер, 2002. — С. 5—10; *Борисов В. І.* Загальна характеристика Особливої частини нового Кримінального кодексу України // Там само. — С. 99—104; *Сташис В. В., Борисов В. І., Дорош Л. В., Перепелиця О. І.* Кримінальне право України: проблеми теорії та практики застосування // Питання боротьби зі злочинністю. — 2003. — № 7. — С. 3—33.

У 2002 році сектор кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю розпочав роботу над новим фундаментальним дослідженням на тему «Теоретичні проблеми кримінальної відповідальності та покарання», затвердженою постановою Президії АПрН України від 14 лютого 2002 року. Завершення дослідження заплановано на 2007 рік. Наукове керівництво роботою здійснює академік-секретар відділення кримінально-правових наук АПрН України, академік АПрН України В. В. Сташис; основні ж його виконавці — доктори юридичних наук, професори В. І. Борисов, Н. О. Гуророва; кандидати юридичних наук, доценти Л. В. Дорош, О. І. Перепелица, О. М. Лемешко; науковий співробітник М. В. Сенаторов.

Центральними проблемами кримінального права є визначення кримінальної відповідальності та її підстави. Від їх розв'язання залежить не лише подальший розвиток інститутів цієї галузі знання, але й характер кримінально-правової політики держави, рівень законності та ефективності роботи правоохоронних органів, правове становище та ступінь юридичної захищеності людини як від злочинних посягань з боку інших членів суспільства, так і від свавілля з боку держави.

Разом з тим, відомо, що навколо вказаних проблем уже тривалий час точаться дискусії. Так, з приводу визначення кримінальної відповідальності вчені поділилися на декілька груп. Одні автори ототожнюють її з кримінальним покаранням, інші характеризують кримінальну відповідальність як певного роду обов'язок особи, що вчинила злочин; треті розглядають її як конкретні кримінально-правові відносини, четверті розуміють кримінальну відповідальність як реалізацію санкції кримінально-правової норми; п'яті вважають кримінальну відповідальність осудом винного обвинувальним вироком суду за вчинений злочин із призначенням покарання або без нього тощо. Гостроти в дискусію додає й та обставина, що нерідко в Кримінальному кодексі та інших нормативних актах в один і той самий термін «кримінальна відповідальність» вкладається різний зміст.

Не менш спірною є проблема визначення підстави кримінальної відповідальності. Одні автори вважають підставою вину особи, яка вчинила злочин, другі — злочин, треті — склад злочину, нарешті, четверті розглядають як підставу вчинене особою діяння, яке містить склад злочину, передбачений кримінальним законом.

Вирішення цих загальних проблем неможливе без розв'язання окремих питань кримінальної відповідальності та її підстави, зокрема характеристики ознак складу злочину, дослідження звільнення від кримінальної відповідальності, аналізу складів злочинів проти особи та злочинів у сфері господарської діяльності.

Обов'язковим елементом будь-якого злочину є його об'єкт. Разом з тим, у науці кримінального права не встановлені ті ознаки складу злочину, завдяки яким у законодавстві про кримінальну відповідальність відображається цей елемент злочину. Переважна більшість науковців вважають, що однією з таких ознак є предмет злочину. Проте, незважаючи на значну теоретичну спадщину, його визначення та місце в системі ознак складу злочину, досі залишаються спірними питаннями. Про це свідчать, зокрема, останні дисертаційні дослідження та наукові публікації за цією темою. Слід також звернути увагу на потерпілого від злочину. Ця ознака досить часто фігурує при формулюванні в законі певних видів злочинів, однак у вітчизняній школі кримінального права її пізнанню не приділяється достатньо уваги. У зв'язку з цим визначення потерпілого від злочину, встановлення місця потерпілого в системі ознак складу злочину та інші питання стали предметом дисертаційного дослідження одного зі співробітників сектора кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю ІВПЗ Академії правових наук України¹.

Кримінальний кодекс України 2001 року передбачає звільнення від кримінальної відповідальності як у Загальній, так і в Особливій частинах. З'явилися нові види такого звільнення (наприклад, у зв'язку з дійовим каяттям, примиренням винного з потерпілим тощо). Чотирнадцять норм Особливої частини передбачають звільнення особи від кримінальної відповідальності. Більш удосконаленим змістом позначені давно відомі положення кримінального закону, наприклад про добровільну відмову особи від доведення злочину до кінця. Зазначені новели обумовили подальший розвиток наукових пошуків щодо інституту звільнення від

¹ Див.: Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві: Автореф. дис... на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук. — Х., 2005. — 20 с.

кримінальної відповідальності, а також викликали появу низки питань на практиці застосування кримінального закону¹.

З прийняттям КК України 2001 року істотних змін зазнало й законодавство про кримінальну відповідальність за злочини проти особи. Серед них — поява низки нових норм, зокрема про кримінальну відповідальність за катування, порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, насильницьке донорство та інші злочини у сфері медичного обслуговування. Вперше в історії вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність було виокремлено самостійний розділ IV «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості» Особливої частини Кодексу, а в усіх насильницьких статевих злочинах законодавець передбачив як потерпілого будь-яку особу, незалежно від статі. Все це обумовлює необхідність проведення аналізу тих чи інших кримінально-правових положень, розробку пропозицій щодо вдосконалення останніх. Крім того, розвиток медичної науки, можливість втручання в біологічні, генетичні та інші процеси призвели до появи нових, раніше не відомих кримінальному праву суспільно небезпечних діянь, що посягають на особу. У зв'язку з цим посилення контролю з боку суспільства і держави за такою діяльністю є нагальною потребою. Проблеми еутаназії, клонування у світовій практиці стали реальністю, але вони належать до малодосліджених. Серед медиків і правознавців оцінка соціальної обумовленості цих явищ з точки зору визнання їх корисними для суспільства є неоднозначною.

Правове забезпечення охорони суспільних відносин у сфері господарської діяльності є однією із значущих функцій законодавства про кримінальну відповідальність. Розвиток підприємницької діяльності, що звільнилася від лещат державного регулювання, поряд з багатьма позитивними моментами викликав і низку негативних. Останні нерідко знаходять свій вияв у суспільно небезпечних діяннях, які посягають на різні сфери господарської діяльності, що було

враховано при підготовці КК України 2001 року. Розділ його VII Особливої частини, в якому передбачена кримінальна відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності, містить значну кількість статей, котрі вперше введені в кримінальне законодавство, що породжує при їх практичному застосуванні низку питань. Це потребує подальшого наукового осмислення відповідних положень цього Кодексу та розробки методичних рекомендацій з кваліфікації злочинів у сфері господарської діяльності.

Рекомендовано до опублікування відділом кримінально-правових проблем та кримінально-виконавчого законодавства ІВПЗ АПрН України (протокол №1 від 12 квітня 2005 р.).

Рецензент — доктор юридичних наук, професор А. Х. Степанюк

¹ Див.: Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. — К.: Атіка, 2004. — 296 с.; Лемешко О. М. Кримінально-правова оцінка легалізації наркоходів. — Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2004. — 112 с.